

Macro-economie en stabilisatiepolitiek

G.E. Hebbink
B.C.J. van Velthoven

Vijfde druk

Macro-economie en stabilisatiepolitiek

Macro-economie en stabilisatiepolitiek

Dr. B.C.J. van Velthoven

Dr. G.E. Hebbink

Vijfde druk

Noordhoff Uitgevers Groningen | Houten

Ontwerp omslag: G2K Designers, Groningen/Amsterdam
Omslagillustratie: PhotoDisc

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan: Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

0 1 2 3 4 5 / 12 11 10 09 08

© 2008 Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/reprorecht). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

ISBN (ebook) 978 90 01 84970 2
ISBN 978 90 01 76715 0
NUR 781

Woord vooraf bij de vijfde druk

Macro-economie en stabilisatiepolitiek geeft een overzicht van de hoofdlijnen van de macro-economische theorie en van de mogelijkheden waarover de overheid beschikt om de macro-economische ontwikkeling bij te sturen. Bij de uitwerking van het thema is gekozen voor een analytische aanpak, omdat daarmee een basis wordt gelegd voor een zelfstandige bestudering van de materie, die ook nog zijn diensten bewijst nadat de collegebanken reeds lang verlaten zijn. Ondanks die analytische benadering is voor de bestudering van het boek geen speciale wiskundige voorkennis nodig; voor de presentatie van de stof is volstaan met grafische afleidingen en enkele lineaire vergelijkingen. Ter illustratie van het macro-economische begrippenapparaat, de theorie en de mogelijkheden van stabilisatiepolitiek wordt vaak verwezen naar de Nederlandse situatie, zonder overigens de internationale, en met name Europese context uit het oog te verliezen. Aan institutionele zaken wordt alleen aandacht besteed waar dat voor het betoog nodig is. Dit boek is in eerste instantie geschreven voor het economie-onderwijs aan studenten bestuurskunde, politicologie en rechten, vanuit het besef dat zij tijdens hun studie en in hun latere werkkring veel te maken krijgen met de bemoeienis van de overheid met het economisch proces. Daarnaast is het ook geschikt voor heo-opleidingen en voor andere niet-economische studierichtingen aan universiteiten en hbo-instellingen, waar algemene economie onderdeel is van het vakkenpakket.

Deze uitgave vormt samen met het boek *Markten en overheid* van dr. P.J. Eijgelshoven, prof.dr. A. Nentjes en dr. B.C.J. van Velthoven een volledige methode algemene economie.

Ten behoeve van de vijfde druk is de tekst weer geheel up-to-date gemaakt. Met name hebben we ons beijverd om het cijfermateriaal in tabellen en grafieken en de informatie over begrippen en instituties te actualiseren. Aan de eigenlijke opzet en inrichting van de tekst is genoeg niets veranderd. Vermeldenswaard is hoogstens dat we de begrippen secundaire en tertiaire liquiditeiten uit de tekst verwijderd hebben, omdat deze in officiële stukken geen rol meer spelen. Daarentegen hebben we een korte passage toegevoegd over financiële derivaten. Verder wordt in hoofdstuk 9 aandacht besteed aan het nieuwste macro-economische conjunctuurmodel van het CPB, SAFFIER. Onder de modelsimulaties is nu ook een vergroting van de overheidsbestedingen meegenomen.

Wij houden ons wederom aanbevolen voor al uw commentaar.

Leiden/Zwolle, april 2008

B.C.J. van Velthoven
G.E. Hebbink

Inhoud

- 1** **Inleiding** 9

- 2** **Het begrippenapparaat van de macro-economie** 15
 - 2.1 Aggregeren: nominale en reële grootheden 16
 - 2.2 Het meten van het algemeen prijspeil 18
 - 2.3 Werkloosheid 22
 - 2.4 Het nationaal inkomen en de kringloop van de economie 24Samenvatting 37

- 3** **Effectieve vraag en inkomensevenwicht** 39
 - 3.1 Inkomensevenwicht 40
 - 3.2 Het model van een gesloten economie 41
 - 3.3 Een open economie met inkomensafhankelijke belastingen 52Samenvatting 56

- 4** **Geld en geldmarkt** 59
 - 4.1 Geld en geldhoeveelheid 60
 - 4.2 Geldschepping 63
 - 4.3 ESCB, ECB en DNB 73
 - 4.4 Geldvraag en geldmarkt 79Samenvatting 85

- 5** **Internationaal betalingsverkeer** 87
 - 5.1 De betalingsbalans 88
 - 5.2 Wisselkoersen 92Samenvatting 108

- 6** **Geaggregeerde vraag en geaggregeerd aanbod** 109
 - 6.1 De 'fallacy of composition' 110
 - 6.2 De geaggregeerde vraag 112
 - 6.3 Het geaggregeerde aanbod 120
 - 6.4 Macro-economisch evenwicht op korte termijn 124
 - 6.5 Veranderingen in de geaggregeerde vraag en het geaggregeerde aanbod 127
 - 6.6 Veranderingen in het nationaal inkomen en het algemeen prijspeil 133Samenvatting 139

- 7** **De ontwikkeling van het nationaal inkomen in de loop van de tijd** 141
 - 7.1 Het aanpassingsproces op de lange termijn 142
 - 7.2 De conjunctuurcyclus 150
 - 7.3 Economische groei 151
 - 7.4 De macro-economische ontwikkeling van Nederland, 1950-2007 153Samenvatting 158

- 8** **Doelstellingen en instrumenten van de economische politiek** 161
 - 8.1 De positie van de overheid in het economisch bestel 162
 - 8.2 De doelstellingen van de economische politiek 164
 - 8.3 Strijdigheid van doelstellingen 170

8.4	De instrumenten van de economische politiek en hun effectiviteit	175
	Samenvatting	193
9	Een macro-economisch model in de praktijk	195
9.1	De rol van het Centraal Planbureau	196
9.2	Iets over het model SAFFIER	197
9.3	De Nederlandse economie in 2008 en 2009	201
9.4	Enkele simulaties	205
	Samenvatting	212
10	Epiloog	215
	Register	219

Inleiding

1

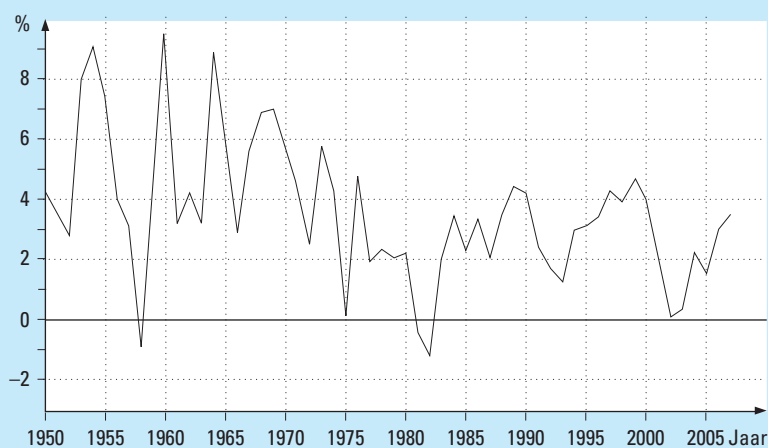
Macro-economie is dat deel van de economische wetenschap dat zich bezighoudt met de economische prestaties van een land als geheel. Kernbegrippen zijn het nationaal inkomen, de werkloosheid en het algemeen prijspeil. Deze macro-economische grootheden en hun onderlinge relaties resulteren uit het gezamenlijke gedrag van consumenten, overheid en bedrijven in een land. Zo is de werkloosheid niets anders dan het totale aantal mensen in een land dat wel wil werken, maar geen baan kan vinden. Daarentegen zijn individuele gedragingen van een consument of bedrijf het onderwerp van studie binnen de micro-economie. Het onderscheid tussen micro- en macro-economie wordt gemaakt omdat we in de economie met verschillende soorten problemen te maken hebben. Vraagstukken van economische stabiliteit die op een heel land betrekking hebben, worden meestal macro-economisch bestudeerd. Een micro-economische analyse ligt dan niet voor de hand, omdat het niet eenvoudig is om uit het gedrag van individuele mensen af te leiden wat de gevolgen zijn voor een land als geheel. Overigens kan de macro-economische uitkomst van alle individuele gedragingen samen wel weer van invloed zijn op individuele beslissingen. Denk maar aan de student die zich bij zijn besluit om voor het afstuderen al dan niet nog wat extra keuzevakken te doen, laat leiden door de omvang van de werkloosheid; of denk aan de persoon die bij zijn beslissing om al dan niet wat geld te sparen, rekening houdt met de rentevoet en de verwachte stijging van het algemeen prijspeil.

Economisch gezien maken landen in de loop van de tijd verschillende periodes door. Er kunnen tijden zijn waarin meer dan 10% van de beroepsbevolking geen baan heeft, maar er kunnen zich ook periodes voordoen dat het land zelf niet genoeg arbeidskrachten heeft en er immigratie plaatsvindt. In economisch slechte tijden kan de hoeveelheid goederen die in een land wordt geproduceerd steeds kleiner worden, in betere tijden neemt de productie weer toe. Soms zien we de prijzen in een land van het ene jaar op het andere dalen, maar meestal is er in meerdere of mindere mate sprake van een stijging van het algemeen prijspeil, ofwel inflatie. Werkloosheid, groei van de productie en inflatie zijn typisch macro-economische verschijnselen, die de prestatie van een nationale economie weergeven. We kunnen ons afvragen waarom ze optreden, of ze met elkaar samenhangen en of ze zijn te beïnvloeden.

den. Aan dit laatste is te zien dat macro-economie ook een toegepaste wetenschap is: macro-economen kunnen beleidsmakers helpen bij het tegen elkaar afwegen van alternatieve vormen van economisch beleid.

Laten we bijvoorbeeld eens kijken naar het nationaal inkomen. Dit is gelijk aan het inkomen dat alle inwoners van een land in één jaar samen verdienen. De hoogte van het nationaal inkomen van een land geeft een goede indruk van de mate van economische activiteit van dat land. In de loop der tijd verandert de hoogte van het nationaal inkomen van jaar tot jaar. Bij een afname zeggen we dat de economie krimpt, bij een toename is er economische groei. Omdat er meestal sprake is van economische groei, wordt er vaak gekeken naar de mate waarin die groei plaatsvindt. Een lage of afnemende groei is een signaal dat het slechter gaat; omgekeerd gaat het beter bij hogere groeicijfers. Uit figuur 1.1, waarin de ontwikkeling van het nationaal inkomen van Nederland staat afgebeeld, is duidelijk af te lezen dat de economie over het algemeen groeit, maar dat er onregelmatige schommelingen rondom dat groeipad voorkomen. Voorbeelden van economisch slechte jaren zijn 1975, 1993 en 2002-2003, waarin het nationaal inkomen weliswaar toenam, maar duidelijk minder dan in andere jaren; de jaren 1958 en 1981-1982 onderscheiden zich zelfs door negatieve groei, dat wil zeggen: een afname van het nationaal inkomen.

Figuur 1.1 De groei van het nationaal inkomen in Nederland, 1950-2007¹

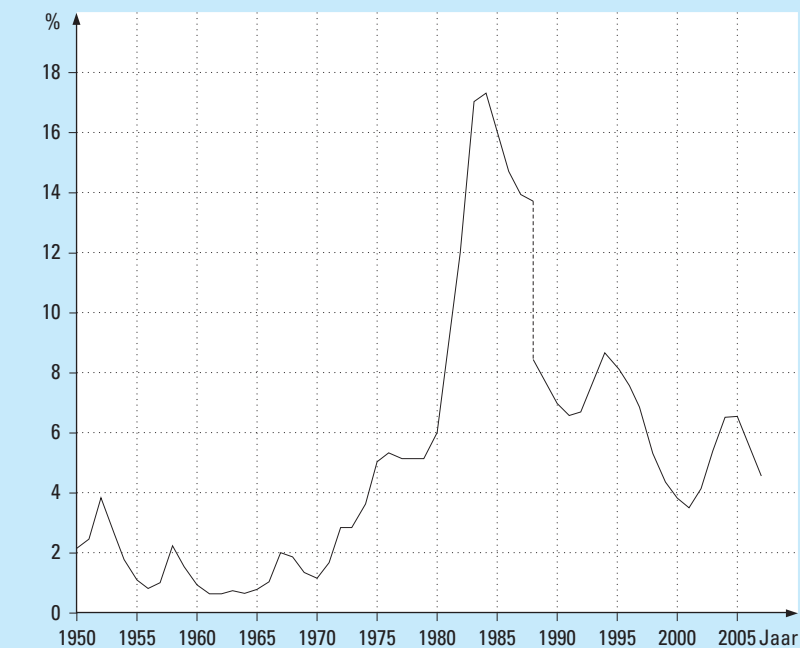
¹ Afgebeeld is de volumegroei van jaar op jaar van het bruto binnenlands product tegen marktprijzen, in %.

Bronnen: CPB, *Lange macro-reeksen 1948-1989* en CPB, *Centraal Economisch Plan 2008*

Naast de groei van het nationaal inkomen geeft ook de mate waarin de beschikbare hoeveelheid arbeid wordt benut een indruk van de economische prestaties van een land. Een land benut zijn capaciteiten niet volledig als er mensen zijn die wel zouden willen werken, maar voor wie geen baan beschikbaar is. Het nationaal inkomen zou hoger zijn als deze mensen wel een baan hadden en op die manier konden bijdragen aan de productie van het land. Daarom is werkloosheid een teken dat

de economische activiteit van een land op een te laag niveau ligt. Werkloosheid wordt dan ook algemeen beschouwd als een economisch probleem. Dit zien we terug in het economisch beleid, dat veel aandacht besteedt aan de problematiek van de werkloosheid. In figuur 1.2 is ter illustratie het verloop van de werkloosheid in Nederland getekend. Ook hier zien we dat goede en slechte jaren elkaar afwisselen.

Figuur 1.2 De werkloosheid in Nederland, 1950-2007¹

¹ Afgebeeld is:

1950-1988: geregistreerde werkloosheid in % van de afhankelijke beroepsbevolking.

Vanaf 1988: werkloze beroepsbevolking in % van de beroepsbevolking.

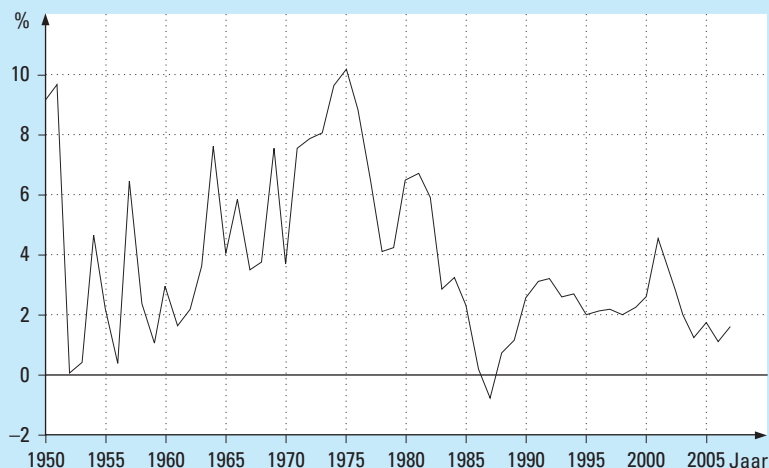
Bronnen: CBS, 1899-1989: *Negentig jaren statistiek in tijdreeksen* en CPB, *Centraal Economisch Plan 2008*

Ten slotte illustreren we in figuur 1.3 de ontwikkeling van het algemeen prijspeil in Nederland. De figuur laat zien met welk percentage de prijzen gemiddeld van jaar op jaar zijn veranderd. Uit figuur 1.3 blijkt dat er sinds 1950 bijna elk jaar – de uitzondering wordt gevormd door 1987 – sprake is geweest van een stijging van het algemeen prijspeil. Prijsstijging, ofwel inflatie, betekent waardevermindering van het geld: met hetzelfde geld kunnen immers minder goederen en diensten worden gekocht dan voordien. Als alles duurder wordt zonder dat het inkomen evenveel toeneemt, zien gezinnen hun koopkracht dalen, omdat met hetzelfde inkomen minder producten kunnen worden aangeschaft.

Bij inflatie is echter niet alleen de binnenlandse koopkracht van het geld in het geding. Als de prijzen in Nederland meer stijgen dan die in het buitenland, verslechtert de internationale concurrentiepositie van

Nederlandse bedrijven en kunnen hun producten minder gemakkelijk in het buitenland worden afgezet. Het verschijnsel inflatie is bovendien vaak een signaal dat de economische activiteit van een land op een te hoog niveau ligt. Als dit lange tijd voortduurt, zouden de prijzen zelfs steeds sneller kunnen toenemen. Naast werkloosheid heeft inflatie daarom eveneens de aandacht van beleidsmakers.

Figuur 1.3 De inflatie in Nederland, 1950-2007¹

¹ Afgebeeld is de procentuele mutatie van jaar op jaar van het prijsindexcijfer voor de gezinsconsumptie, reeks voor werknemersgezinnen (tot 1990), resp. van de consumentenprijsindex, reeks voor alle huishoudens (vanaf 1990).

Bronnen: CBS, *75 jaar statistiek van Nederland*; CBS, *Statistisch Zakboek/Jaarboek*, verschillende jaren en CPB, *Centraal Economisch Plan 2008*

In de macro-economie wordt getracht inzicht te verkrijgen in de *samenhang* tussen grootheden als nationaal inkomen, werkloosheid en algemeen prijspeil. In hoeverre schaadt inflatie, via de concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland, de hoogte van het nationaal inkomen? Neemt door tegenvallende economische groei de werkloosheid toe? Heeft oplopende werkloosheid een drukkend effect op de stijging van het algemeen prijspeil? In dit boek over macro-economie analyseren we dat soort verbanden en proberen we te verklaren waarom ze er zijn. Die kennis kan dan worden gebruikt om aan te geven wat de gevolgen zijn van alternatieve vormen van economisch beleid. In politieke discussies blijkt dat er veel belang wordt gehecht aan een evenwichtige ontwikkeling van het nationaal inkomen en aan bestrijding van werkloosheid en inflatie. Het type beleid dat een zo evenwichtig mogelijke macro-economische ontwikkeling tot doel heeft, wordt stabilisatiepolitiek genoemd. Aan de mogelijkheden tot het voeren van een effectieve stabilisatiepolitiek besteden we in dit boek eveneens de nodige aandacht.

De opbouw van het boek is als volgt. Voor het registreren van de economische prestaties van een land en het bestuderen van de samenhang tussen macro-economische grootheden is het nodig nauwkeurige afspraken te maken over het definiëren van de macro-economische begrippen. In hoofdstuk 2 bespreken we daartoe eerst de basisbegrippen van de macro-economie. Aan de orde komen onder andere: het verschil tussen nominale en reële grootheden, het meten van het algemeen prijspeil met een prijsindexcijfer of een impliciete deflator, en het verband tussen nationaal inkomen, nationaal product en bestedingen.

Met behulp van dit begrippenapparaat ontwikkelen we vervolgens in een aantal stappen een model van een nationale economie. Een model is een gestileerde weergave van de werkelijkheid, die dient om de grote complexiteit van die werkelijkheid hanteerbaar te maken door de aandacht te concentreren op de hoofdlijnen. Voor ieder model moeten daarom vereenvoudigingen en veronderstellingen worden gemaakt. Dit geldt zowel voor het theoretische model dat we in de hoofdstukken 3 tot en met 7 zullen ontwikkelen, als voor het empirische model van het Centraal Planbureau dat we in hoofdstuk 9 zullen bespreken. We beginnen de opbouw van ons theoretisch model in hoofdstuk 3 met een aantal sterk vereenvoudigende veronderstellingen. Volgens de methode van afnemende abstractie laten we in de daaropvolgende hoofdstukken stap voor stap een aantal veronderstellingen los, waardoor we uiteindelijk in hoofdstuk 7 een min of meer compleet model van de macro-economie tot onze beschikking hebben.

In hoofdstuk 3 starten we met de vereenvoudigende veronderstelling dat alle prijzen – met inbegrip van de rentevoet, wisselkoersen en lonen – constant zijn. Uitgaande van de bestedingen kunnen we dan een basismodel ontwikkelen voor de verklaring van de hoogte van het (reëel) nationaal inkomen. Met dit model vormen we ons een eerste indruk van de mogelijkheden van stabilisatiepolitiek via het begrotingsbeleid van de overheid.

In de hoofdstukken 4 en 5 nemen we vervolgens de geld- en valutamarkten in beschouwing. Door de geldmarkt aan ons model toe te voegen, kunnen we de rol van de rentevoet zichtbaar maken. Via het bestuderen van de werking van valutamarkten krijgen we zicht op de betekenis van wisselkoersen. Hierbij is het van grote betekenis dat sinds 2002 vijftien lidstaten van de Europese Unie, waaronder Nederland, geheel zijn overgegaan op de euro als geldeenheid. Daardoor is een groep van landen ontstaan – het eurogebied – met een en dezelfde munt en een gemeenschappelijke geldmarkt. En dat eurogebied zal in de komende jaren verder groeien. Terwijl in de onderlinge economische relaties binnen het eurogebied wisselkoersen niet meer aan de orde zijn, zijn en blijven ze van belang in de economische relaties met andere landen; de euro zweeft namelijk ten opzichte van de nationale munten van de (meeste) landen buiten het eurogebied.

De volgende stap is het opnemen van het algemeen prijspeil in het model. Voor het leggen van een verband tussen het algemeen prijspeil en de macro-economische vraag naar goederen en diensten kunnen we, zo zal blijken, geen beroep doen op de uit de micro-economie bekende inkomens- en substitutie-effecten. Op macro-economisch vlak is een aantal andere effecten in het geding; afhankelijk van het wisselkoersregime kunnen dat een rente-effect, een internationaal substitu-

tie-effect en/of een vermogenseffect zijn. In hoofdstuk 6 kan ons eerdere model dan worden uitgebreid tot een model waarin de hoogte van het reëel nationaal inkomen en de hoogte van het algemeen prijspeil in onderlinge wisselwerking kunnen worden verklaard. Daarbij wordt ook de aanbodzijde van de economie in de beschouwing betrokken.

Omdat het model van hoofdstuk 6 uitgaat van gegeven lonen, is het vooral bruikbaar als een model voor de korte termijn. Om meer te kunnen zeggen over de ontwikkelingen op langere termijn, dient ook de loonvorming op de arbeidsmarkt aan het model te worden toegevoegd. Dat doen we in hoofdstuk 7. We zullen daarbij constateren dat er in een situatie van werkloosheid evenwichtsherstellende krachten werkzaam zijn, die tenderen naar volledige werkgelegenheid. Maar we zullen tevens constateren dat deze evenwichtsherstellende krachten niet altijd even snel effect sorteren.

Tijdens de stapsgewijze opbouw van het theoretische model geven we al op een aantal plaatsen aan op welke manier de overheid het economisch proces kan beïnvloeden. We doen dat min of meer bij wijze van illustratie, zodra de noodzakelijke ingrediënten beschikbaar zijn gekomen. In hoofdstuk 8 besteden we op een meer systematische manier aandacht aan de economische politiek. We inventariseren eerst de verschillende doelstellingen en de mogelijk in te zetten instrumenten. Met behulp van het ontwikkelde model laten we vervolgens zien dat de overheid in het algemeen niet in staat zal zijn om alle doelstellingen tegelijkertijd te realiseren. Er kunnen zich allerlei problemen voordoen, zoals strijdigheid van doelstellingen en ineffectiviteit van instrumenten.

Aan het einde van het boek staan we stil bij de relatie tussen de theorie en de Nederlandse praktijk, wat betreft macro-economie en stabilisatiepolitiek. In hoofdstuk 9 bespreken we de hoofdlijnen van het door het Centraal Planbureau gebruikte kwantitatieve, empirische model van de Nederlandse economie. We laten zien hoe met dit model voorspellingen kunnen worden gedaan over de macro-economische ontwikkelingen in de nabije toekomst. Verder komt aan de orde hoe ten behoeve van de beleidsvoorbereiding de effecten van allerlei verschillende maatregelen kunnen worden doorgerekend.

Hoofdstuk 10, ten slotte, is een epiloog.